

Т. Н. ВЫСОТСКАЯ

Древнегреческое поселение хоры Херсонеса

Резюме

В статье приводятся результаты раскопок одной из усадеб хоры Херсонеса на северо-западном берегу Крыма. Разнообразные предметы, найденные здесь (посуда, черепица с клеймами, терракотовая голова Диониса и пр.), датируются IV—III вв. до н. э. Автор приходит к выводу, что эта усадьба, как и большинство греческих поселений на северо-западном берегу, возникла в IV в. до н. э. и просуществовала, по-видимому, до III в. до н. э., когда она была разрушена скифами.

Открытый памятник расширяет представление о еще неясных границах хоры Херсонеса.

О. М. МЕЛЬНИКОВСЬКА, Е. О. СИМОНОВИЧ

Розкопки в с. Комарівці на Посейм'ї

Двадцятиденні розвідки в Курській області, проведені в травні 1972 р., зумовили вибір місця для стаціонарних розкопок у тому самому році. У пошуках пам'яток скіфського і ранньоримського — ранньосередньовічного часу було оглянуто ділянки на правому і лівому берегах приток р. Сейму*. Серед обстежених пунктів перевага була віддана селищу поблизу с. Комарівки Коренівського району Курської області, розташованому на пограниччі з Сумською областю УРСР. Ця пам'ятка виявлена поблизу гирла р. Снагость, лівої притоки Сейму. Неподалік від селища, на площі Комарівського городища в процесі сільськогосподарських робіт місцеві жителі знаходили чудові матеріали доби Київської Русі. У результаті зачистки берега біля городища простежено залишки череня від печі діаметром близько 0,9 м, що залягав на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. У глиняній обмазці його збереглася викладка з черепків, які, складені разом, дали повний профіль тонкостінного гончарного горщика домонгольського часу.

Вище за течією р. Снагості в околицях сіл Любимівка, Обухівка (урвище Недільщина), Снагость, Товстий Луг** розташовані черняхівські поселення.

Найбільш виразний матеріал зібрано на місці пташника поблизу с. Снагость. Це ліпний і гончарний посуд черняхівського типу, сіроглиняне прясло із стінки лошеної посудини (рис. 1, 21—31).

Поселення біля с. Комарівки, яке руйнується піщаним кар'єром, виявлене Ю. А. Ліпкінгом. Вибір даної пам'ятки для стаціонарного дослідження диктувався не лише рятувальними заходами, а й тим, що тут під час зачисток берега виявлено цікаве сполучення різночасних матеріалів — ранньосередньовічної кераміки типу Колочин і зарубинецько-черняхівської. Привертають увагу також комплекси юхнівської культури раннього залізного віку, які характеризують поселення неукріпленого типу. Частина його, де, очевидно, були зосереджені житла, знищена під час вибірки піску. Останець, що зберігся, мав вигляд задернованого пагорба на заплавному лузі, який мав близько 40 м із заходу на схід і до 25 м у поперечному напрямку. Поселення віддалене від р. Снагость на 120 м і тягнеться вздовж неї не менше, ніж на 100 м. Культурний шар поселення із залишками окремих ям

* Роботи проводили два загони Інституту археології АН СРСР під керівництвом А. І. Пузикової і Е. О. Симоновича.

** Поселення поблизу сіл Товстий Луг і Любимівка виявлені розвідниками Е. О. Симоновича в 1961 р. (див. МІА, № 116. М., 1964, стор. 15, 18). Поселення Снагость і Обухівка відкриті в наступні роки Ю. А. Ліпкінгом, який брав участь і в розкопках 1972 р.

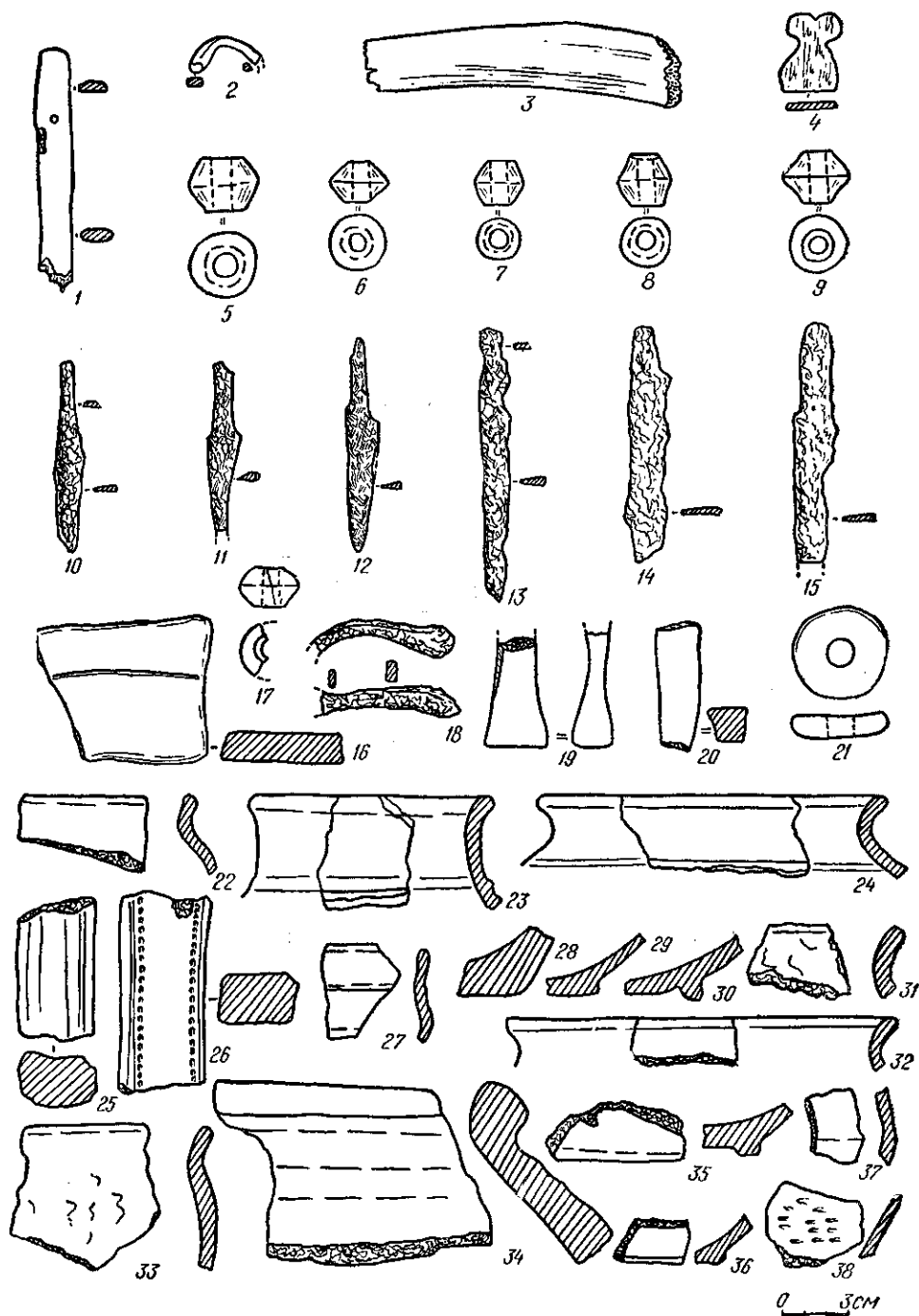

Рис. 1. Знахідки з поселень Комарівка (1--20); Снагость (21--31, 33--36); Обухівка (32, 37, 38).

простежено в профілі траншеї воєнного часу, яка тягнеться від західного кінця поселення паралельно річці (рис. 2).

Площа пам'ятки перетинається польовою дорогою, обабіч якої закладено два розкопи (I і II), і, крім того, на збережених ділянках—три шурфи розміром 3 × 1 м. Загальна площа дослідженої території становить близь-

ко 400 м²*. Стратиграфія поселення така: верхній шар на глибину до 10—15 см утворює дерн, від 10—15 см до 80 см — сірий золистий супісок, який містить культурні залишки. Найбільш насичені знахідками другий і третій шари. Нижче ґрунт поступово світлішав і на глибині 0,8 м переходив у жовтий материковий пісок, де вже наявні залишки споруд, а також ям. Оскільки останніх на площі поселення дуже багато, чіткої стратиграфії культурного шару не простежено. Водночас із 65 виявлених ям зовсім мало було глибо-

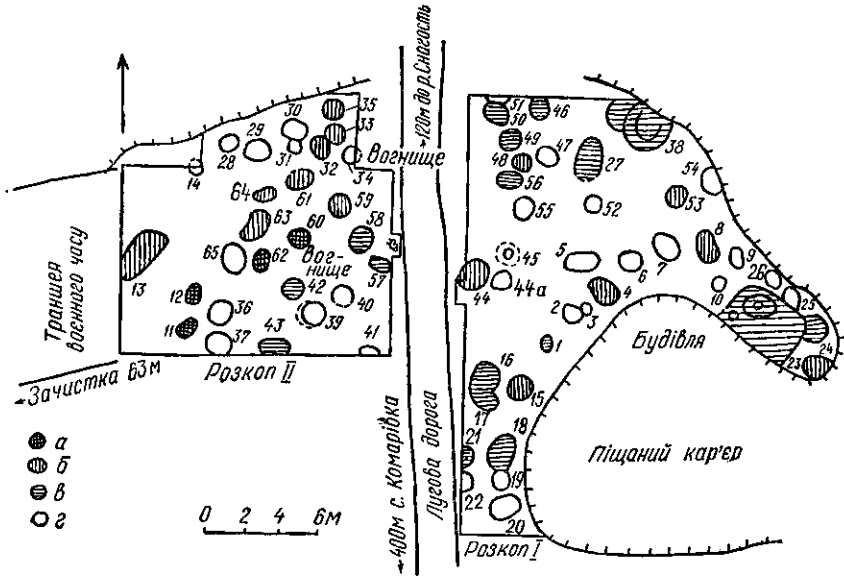

Рис. 2 Схема розташування розкопів I, II на поселенні Комарівка:

а) ями зарубинецької культури; б) ями юхнівської культури; в) ями ранньосередньовічного часу; г) ями з невизначеним заповненням.

ких, а основна частина їх заглиблювалася на 0,1—0,3—0,5 м і містила незначну кількість знахідок. Археологічні матеріали траплялися здебільшого в культурному шарі, де зафіксовано й окремі скупчення кераміки.

Переважає більшість знахідок належить до юхнівського і середньовічного періодів. Виділена й серія зарубинецьких старожитностей. Саме з цими періодами пов'язані деякі споруди і ями, а матеріали доби бронзи, окремі уламки черняхівської і домонгольської кераміки зв'язку з будівлями не мають.

Ями овальної у плані форми, з циліндричними стінками і плоским або округло-плоским дном розподіляються таким чином: до юхнівської культури належить 15 ям (№ 4, 8, 13, 15, 23, 32, 33, 35, 44, 48, 53, 59, 61, 63, 64); зарубинецькими можна визнати чотири (№ 11, 12, 60, 62); переважають ранньосередньовічні, яких нараховується 17 (№ 1, 16—18, 21, 24, 27, 38, 42, 43, 49, 50, 56—58, 63, 64). Решта не піддається визначенню. Окремі ранні знахідки траплялися в ямах пізнього періоду.

Перш ніж перейти до характеристики цих матеріалів, слід відзначити, що їх розподіл за хронологічними групами ускладнений. Посуд перших століть нашої ери характеризують домішки шамоту різної величини і однакова технологія обробки поверхні — вигладжування пальцями, що залишається помітним і після випалу. Ідентичне також формування виробів рухами зверху вниз, коли біля дна утворюється закраїна. Щоправда, ранньосередньовічна кераміка нерідко представлена черепками з дуже значними домішками

* У роботі загону брали участь студенти-практиканти Курського державного педінституту.

грубозернистого шамоту, що наближає її до роменської. Уламки посуду раннього залізного віку на відміну від пізнішої кераміки бувають виготовлені з глини, яка має незначну домішку піску. Вони належать тонкостінним горщикам. Проте поряд з такими є й товстостінні, з домішкою шамоту в тісті. Виділяються фрагменти посуду доби бронзи із сіруватою поверхнею. Вони чорного на зламі кольору і мають домішки піску.

Все це ускладнює систематизацію знахідок за шарами, хоч неодноразово зазначалося більш-глибоке залягання кераміки ранніх хронологічних періодів. Так, ранньосередньовічні скупчення простежені на рівні близько 0,5 м, а більш давні залягали нижче. Для фіксації рівня стародавньої поверхні даних виявилось надзвичайно мало. Проте рештки череня від вогнища на глибині 0,28 м, пов'язаного із знахідками раннього залізного віку, дають підставу вважати, що на цьому горизонті зафіксована поверхня юхнівського поселення.

Опис матеріалів подано у хронологічній послідовності, починаючи з найдавніших періодів.

Нечисленні знахідки бронзового віку належать до сосницької культури або ж до сосницького варіанта східнотшинецької, на думку І. І. Артеменка,— до пізнього періоду цих старожитностей. До даної групи повинні бути залучені крем'яний наконечник дротика, уламок кам'яної полірованої провусної сокири (рис. 3, 1, 2) й окремі зразки кераміки. Знайдено розвал стінок великої посудини, яка мала широкий округлий корпус, різко звужений у напрямку денця. Вінця відігнуті і прикрашені насічками. Вся поверхня збереженої частини тулуба покрита зигзагоподібними нарізками, які чергуються з великими ямковими вдавленнями від косо поставленої палички (рис. 4, 11). Колір посудини жовтувато-сірий, плямистий, в тісті — домішки піску і шамоту. Поверхня шорстка, а не заглажена, як у ранньососницьких зразків. Ця знахідка трапилася в основі культурного шару на глибині 0,75 м.

Більша частина інших уламків кераміки бронзового віку також виявлена у нижніх горизонтах. Вся вона має в тісті домішки піску, поверхня жовто-сірого кольору, шорстка чи іноді заглажена. Реконструюється верхня частина невеликого товстостінного горщика, орнаментованого поясками з круглих ямок і нарізок у вигляді дрібної поперечної штриховки. Це найбільш поширений у сосницькій культурі орнамент (рис. 4, 1). Не менш типові частини посудин з лінійними візерунками, які утворюють паралельні горизонтальні смужки і заштриховані трикутники, ряди з так званих перлин і трикутних ямок у поєднанні з косими насічками тощо (рис. 4, 2, 4, 7, 9—11). Очевидно, до тієї самої групи старожитностей слід зарахувати бортик з відбитками палички, перев'язаної мотузкою (в тісті є шамот), і бортик з різко відігнутим краєм та штрихами на поверхні (рис. 4, 3, 6). Кілька фрагментів однаковою мірою можна визначити як пізньососницькі й бондарихинські (рис. 4, 8, 11, 14; 5, 17, 19). Близькі аналогії цим знахідкам дають поселення бондарихинської культури лівобережного Лісостепу, найдавніші городища юхнівської культури — Кузина Гора, Східне Юхнівське тощо.

Юхнівських матеріалів значно більше, і склад їх характерний для городищ Посейм'я. Провести порівняння з іншими поселеннями поки що важко, оскільки останні ще недостатньо вивчені. Привертає увагу той факт, що, незважаючи на розташування цих пам'яток на лівобережжі р. Сейм, зайнятому, як звикли вважати, скіфською чи скіфоїдною культурою, знахідки таких матеріалів тут поодинокі. До них належать лише кілька бортиків посудин з вдавленнями по вінцях та «перлинним» орнаментом чи проколами під ними і на шийці посудини, а також борт лощеної миски і ще кілька менш виразних уламків (рис. 5, 1, 2; 6, 2, 7). В цілому комплекс, безсумнівно, юхнівський так само, як і на ряді інших лівобережних поселень та городищ (Долинське в гирлі Сейму, Жадинське городище на південь від Рильська і неподалік від Комарівського, Авдіївське лівобережне поселення та ін.).

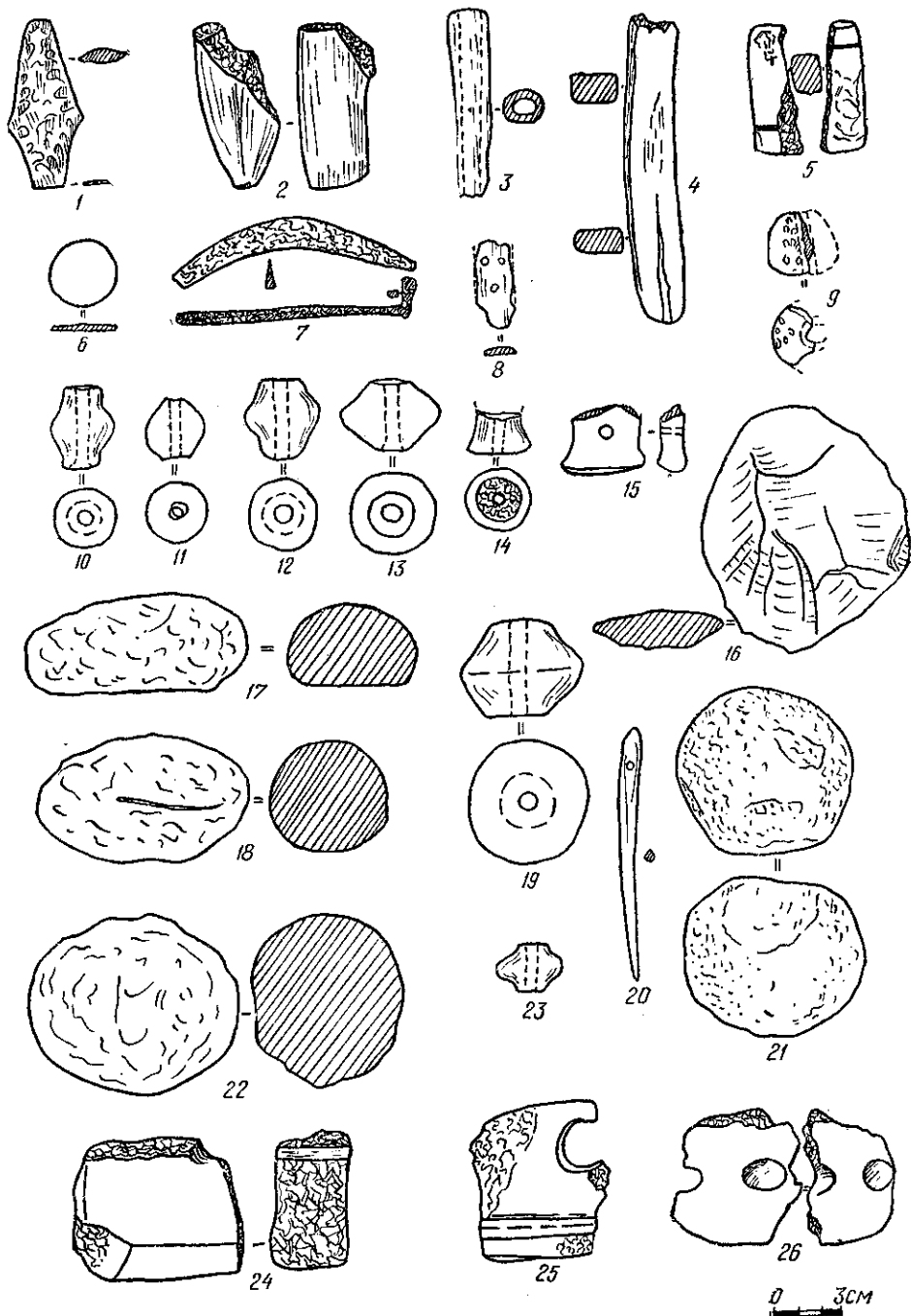

Рис. 3 Знахідки епохи бронзи і юхнівської культури з Комарівки (1—24) та Жилинки (25, 26).

Під час дослідження Комарівського поселення не виявлено великих споруд раннього часу. Більшість юхнівських ям мала круглу форму, незначну глибину і бідне заповнення. Багато з них містили уламки посуду та інших речей юхнівської культури. Так, наприклад, в ямі № 15 серед досить великого каміння виявлено розвал миски (рис. 6, 4), частини інших посудин і уламки «рогатої цеглини» (рис. 3, 24); у ямі № 44 фрагменти юхнівської

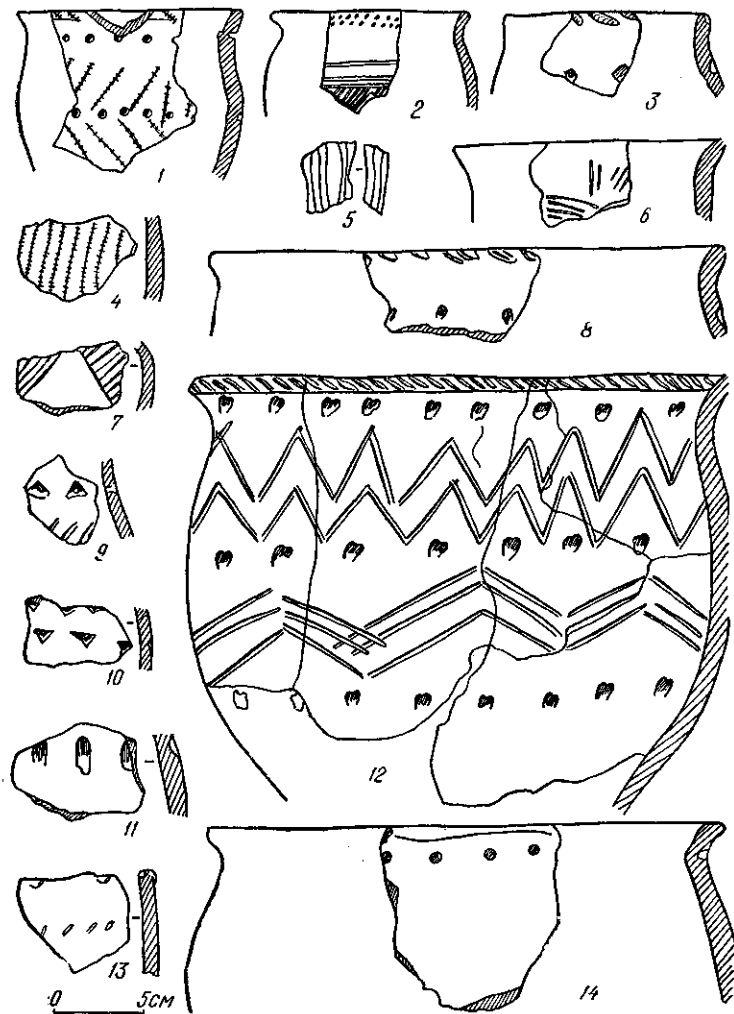

Рис. 4. Кераміка епохи бронзи з Комарівського поселення (1—14).

кераміки виявлено водночас з трьома типовими для цієї культури глиняними яйцеподібними блоками, а біля країв ями було велике скупчення таких самих виробів (рис. 3, 17, 18, 22). Друге скупчення знайдено на квадраті 37. У ямі № 48 був глиняний «хлібець» разом з керамічними уламками. До юхнівської культури належить також наземне вогнище із залишками товстої пропаленої глиняної обмазки і типовий, пов'язаний з ним посуд*.

Значний інтерес становить серія індивідуальних знахідок: залізний серп з перпендикулярним до леза черешком (тип характерний для юхнівських городищ Посейм'я), мергелева двостороння ливарна форма, кістяна чи рогова проколка та інші знаряддя праці. Наявні тут і кістяна ручка від ножа, тонкий роговий диск, кам'яний відбійник з кварциту, рубилоподібне знаряддя, добре відоме з інших юхнівських пам'яток. Серед глиняних виробів — прясла, невеликі грузила і згадані вже яйцеподібні та кулясті блоки, виробни у вигляді «хлібців», «рогаті цеглини» та їх мініатюрні моделі (рис. 3, 3—24).

Комплекс юхнівського посуду з Комарівського поселення досить різноманітний. Весь він липкий, в глині трапляються домішки піску, іноді шамоту,

* Можна припустити, що тут було юхнівське наземне житло, сліди якого знищені спорудами пізніших часів.

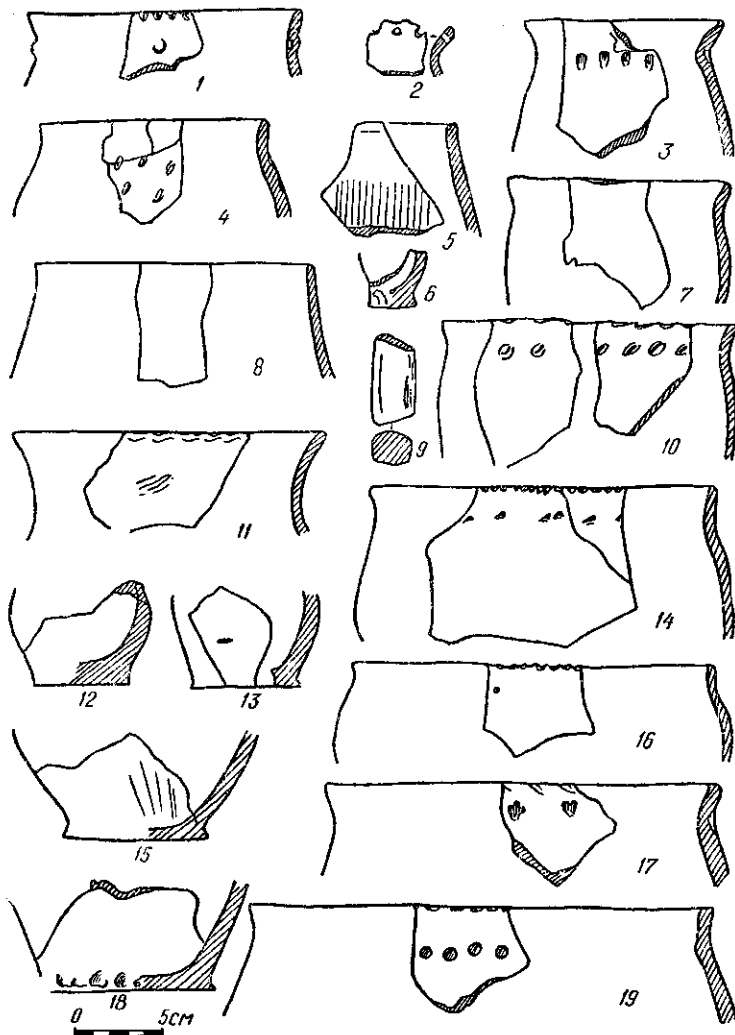

Рис. 5. Кераміка раннього залізного віку з Комарівського поселення (1—19).

поверхня шорстка; на ній подекуди помітні легенькі штрихи чи сліди від пальців після загладжування. В одному випадку штриховка бортика мала орнаментальний характер (рис. 5, 5). Колір посуду коричнево-сірий, різних відтінків, випал нерівномірний. Уламки дають уявлення про набір посуду, який представлено горщиками всіх розмірів і мисками. Дві посудини вдалося повністю реставрувати. Одна з них — горщик середніх розмірів, відкритої форми, слабо профільований, з незначними пальцевими вдвпленнями по краю відігнутих вінець (рис. 6, 5). Стінки тонькі, черно-коричневого кольору, в тісті — домішки піску і шамоту. В юхнівській культурі подібні горщики датуються часом до V ст. до н. е. Друга відновлена посудина — велика миска з округлим корпусом і плоским дещем з виділеною закраїною. Вінець прямі, не загнуті до середини (рис. 6, 4). Стінки тонкі, коричневатого кольору, в глині простежуються домішки дрібнозернистого піску, поверхня шорстка. В центрі зовнішньої сторони дещя є кілька пальцевих відбитків — ознака типова для юхнівського посуду. Аналогічні миски відомі серед матеріалів цієї культури VI—V ст. до н. е. (городище Кузина Гора, Лиса Гора, Плакино).

Більшу частину кераміки з нижніх горизонтів Комарівського поселення, яка представлена відносно різноманітними формами і орнаментальними

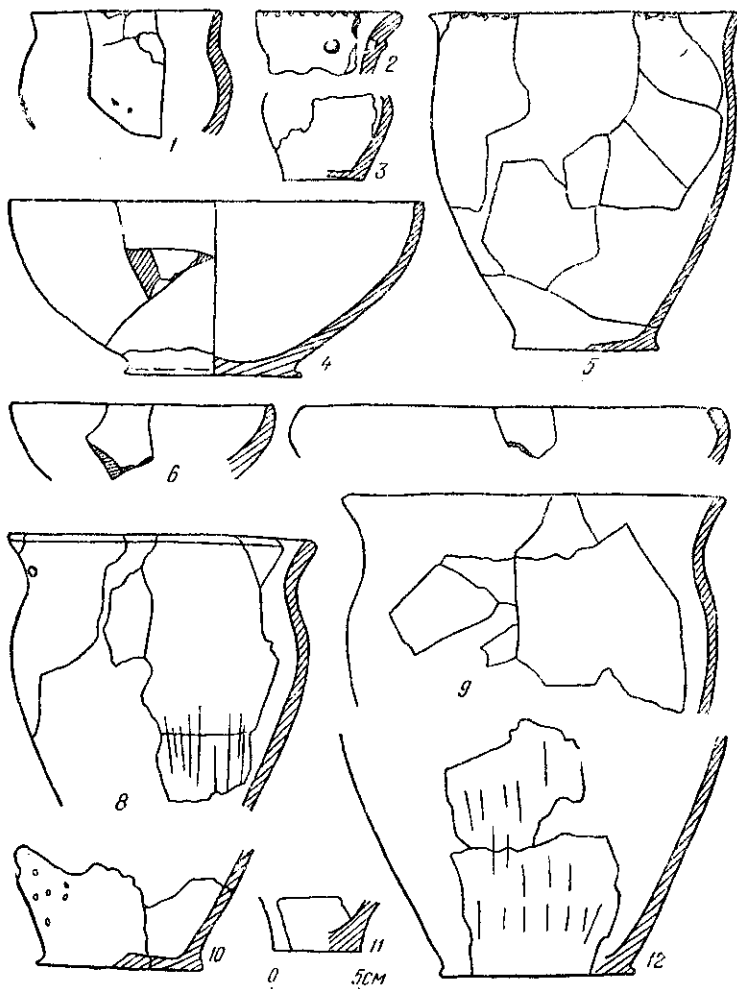

Рис. 6. Кераміка раннього залізного віку з Комарівського поселення (1—12).

мотивами, слід зіставляти з раннім юхнівським посудом Посейм'я та Подесення. Горщики з прямою шийкою, трохи звуженою доверху, іноді з дещо відігнутими вінцями знаходять численні аналогії в ранніх пам'ятках — Східному Юхнівському, Кудлаївському, Мізинському городищі, Кузиній Горі (нижній шар). Деякі уламки мають найбільш прямі відповідності також серед кераміки бондарихинських поселень лівобережного Лісостепу, про що вже згадувалося вище. Горщики з відігнутими бортиками і м'якою лінією профілю у верхній частині корпусу (рис. 5, 3, 4, 8, 17, 19; рис. 6, 1) теж аналогічні виробам з ранніх юхнівських городищ. Таким чином, найбільш значна група посуду з Комарівського поселення датується VI—V ст. до н. е.

Водночас виділяється нечисленна група кераміки, яка не відповідає архаїчним формам пам'яток Посейм'я. До неї належать горщики відкритих форм з широкою шийкою і високими відігнутими бортиками (рис. 6, 8, 9). Подібний посуд трапляється в Посейм'ї на Тимохинському і Арбузівському городищах, на Авдіївському лівобережному поселенні, де він поки що не має достатньо обґрунтованих дат. Імовірно, що його час пізніший, ніж IV ст. до н. е. Підставою для датування вказаних матеріалів з Комарівського поселення може бути уламок стінки родоської амфори III—II ст. до н. е. (визначення І. С. Каменецького). Проте вона такою самою мірою пов'язується

і з матеріалами зарубинецького часу, які на Комарівському поселенні навряд чи можна віднести до періоду раніше II ст. до н. е.

Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що Комарівське поселення — це один з найбільш східних пунктів, відомих зараз за матеріалами сосницької культури (як вважає І. І. Артеменко), чи сосницького варіанту східнотшинецької культури (за С. С. Березанською). У нещодавно виданій праці С. С. Березанської східна межа цих пам'яток окреслюється не далі району Путивля¹. Домішка бондарихинських матеріалів на юхнівських поселеннях цієї території також досі ще не спостерігалася. Подібність, а іноді й повна тотожність знахідок дає нам додаткові ланки для з'ясування походження юхнівської культури.

Юхнівські пам'ятки в басейні р. Сейму краще відомі, ніж на Десні. Крім згаданих вище, зазначимо знахідки в середньовічному селищі поблизу с. Колосовки, де під час розкопок Е. О. Симоновича 1971 р. був виявлений горщик пізньоюхнівського часу, селище на околиці с. Жилинка в басейні р. Свапи поблизу м. Фатежа (розвідки Е. О. Симоновича 1972 р.). Поряд з посудом тут знайдено такі типово юхнівські речі, як орнаментовані пальцевими вдавленнями «рогаті цеглини» (рис. 3, 25, 26).

Комарівка зараз є найбільш південним пунктом юхнівської культури, першим раннім неукріпленим поселенням у цій частині її ареалу. Розташовані ще далі на південь і південний схід численні бондарихинські поселення належать до попередніх періодів і не мають юхнівських матеріалів, так би мовити, у чистому вигляді. Водночас вони, безсумнівно, свідчать про генетичні зв'язки між цими культурами, що неодноразово відзначалося дослідниками.

Ями зарубинецького часу не багаті культурними залишками. Вони зосереджені у розкопі II; № 11 і 12, які розташовувалися у південно-західному кутку цієї ділянки, були овальної форми й орієнтовані з півночі на південь з незначним відхиленням. Перша з них глибиною 0,22 м від рівня сучасної поверхні мала у заповненні два уламки ліпної кераміки, один з яких чорнолощений. Тут же знайдено чотири уламки кісток тварин. Друга, заглиблена на 0,2 м, містила великий фрагмент краю посудини з виділеними вигином вінцями, а також частину тулуба товстостінної посудини і дрібні шматочки обмазки.

Яма № 60 округла у плані, завглибшки 0,45 м. У заповненні виявлено уламки двох вінець, 16 стінок та п'яти денець ліпної кераміки. Серед них — фрагмент гострореберної чорнолощеної посудини з орнаментальним мотивом (рис. 7, 19). Яма № 62, завглибшки 0,25 м, мала овальну форму, витягнуту у меридіальному напрямку (як і № 11 та 12). У заповненні знайдено вінця і денце товстостінної посудини та чорнолощену з врзним орнаментом (рис. 7, 13), а також фрагмент глиняних блоків. Уламки вінець і дна чорнолощених виробів цілком можуть бути зараховані до ранньосередньовічних. Проте сполучення цього типу старожитностей із зарубинецькими зафіксовано й на інших пам'ятках, у тому числі в Колочині де виявлено найбільшу кількість матеріалів, аналогічних комарівським.

Характеристику зарубинецьких старожитностей Комарівки доповнює скупчення кераміки в південно-східному кутку розкопу II, де на глибині 0,50—0,73 м були знайдені три типових для цієї культури посудини. До них належать фрагменти горщиків з краєм у вигляді розтруба чи майже вертикальних, досить тонкостінних. Колір їх коричневий чи жовто-коричневий, в тісті — домішки піску, поверхня шорстка (рис. 7, 5, 8, 10). Привертає увагу частина чорнолощеної посудини біконічної форми з майже невиділеним заокругленим краєм. У тісті її виявлено лише незначні домішки дрібнозернистих піщинок (рис. 7, 9). Інший фрагмент походить від жовтоглиняної лощеної миски з ребром на перегині тулуба.

¹ С. С. Березанская. Средний период бронзового века в Северной Украине. К., 1972, стор. 20, рис. 50.

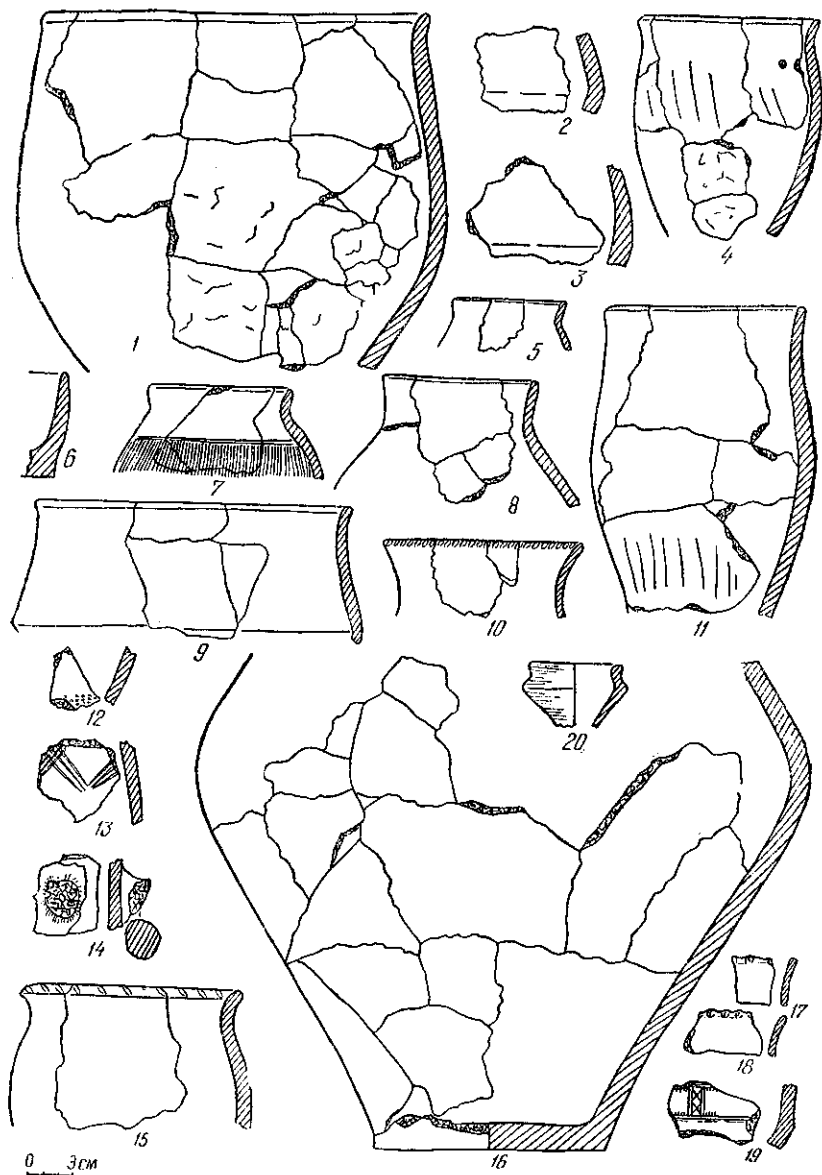

Рис. 7. Кераміка ранньосередньовічного часу (1—4, 6, 11, 16); зарубинецької і черняхівської культур (5, 7—10, 12—15, 17—20) з Комарівського поселення.

Описана кераміка може бути віднесена найімовірніше до пізньої стадії існування зарубинецької культури — до перших століть н. е. (I—II ст. н. е. — третя стадія за Л. Д. Поболем, другий період, за Ю. В. Кухаренком)². Не суперечить таким хронологічним рамкам і знахідка мініатюрної ліпної мисочки з чорним лощінням (розкоп II; рис. 7, 20). Проте уламок верхньої частини чернолощеної посудини з вертикально прокресленими жолобками, що суцільно покривають поверхню, як на кераміці кельтського типу, може датуватися більш раннім часом (рис. 7, 7).

² Ю. В. Кухаренко. Зарубинецкая культура. — САИ, ДІ—19. М., 1964, стор. 67, табл. V, 18; Л. Д. Поболь. Славянские древности Белоруссии. Минск, 1971, стор. 152, рис. 77, стор. 175.

Великий інтерес становлять виявлені на поселенні кілька черепків черняхівського типу. Вони не пов'язані з комплексами, але важливі для визначення часу появи мешканців на поселенні в ранньосередньовічний період. Дуже виразні стінки сіроглиняних гончарних посудин знайдені в другому шарі I і II розкопів. Вони виготовлені з добре відмуленої глини, мають сліди лощіння, а один покритий звичайними для черняхівської кераміки шербинами в нижній частині (рис. 7, 12). Ймовірно, сюди ж можна віднести і край сіроглиняного гончарного горщика з шорсткою поверхнею і потовщеними вінцями. Великий фрагмент ліпного товстостінного горщика з явно виділеним вигином вінець і прикрашений насічками також, очевидно, належить культурі полів поховань черняхівського типу (рис. 7, 15). Дату описаних знахідок визначає рідкісний для цих місць уламок вузькогорлої амфори пізньоримського часу (розкоп II, рис. 7, 14). Випадків сполучення черняхівських старожитностей з матеріалами, що умовно визнаються ранньосередньовічними, навіть у межах Курської області вже досить багато. Вони виявлені в селах Вороб'ївка II у напівземлянці, Колосівці, Лебязьому у житлі й розвалі печі³.

Ранньосередньовічними є залишки заглибленої в землю будівлі, серія ям і скупчення кераміки. На відкритій площі зафіксована тільки одна споруда. Заглиблення великих розмірів з дном на рівні 1,1 м виявлено ще під час розвідки. На мисоподібному виступі в східній частині розкопу I збереглися залишки напівземлянки, південна частина якої знищена кар'єром. Вона, очевидно, мала квадратну форму і була орієнтована з північного заходу на південний схід. Довжина стінки — 4,2 м. У західній частині на глибині 0,2 м виявлені сліди від стовпів — в північному кутку і ближче до обриву. З наявних двох ям (№ 24 і 25) одна не визначена, а інша — середньовічного часу (рис. 8, 6, 16, 18, 20). Остання дала знахідки трьох глиняних дисків і слабо профільованих бортиків ліпної посудини. Вогнище або піч були, очевидно, в зруйнованій частині житла. Датувати його допомагають найбільш пізні знахідки — великі фрагменти стінок ранньосередньовічного грубого горщика з долівки (рис. 8, 11). Вище споруди у заповненні знайдено глиняні блоки і скупчення уламків, що належали одному горщику (глибина — 0,5 м). Збереглася частина слабо профільованого краю і товстостінне денце із закраїною. Тут же трапився і кам'яний округлий відбійник (див. рис. 3, 21).

Більшість ранньосередньовічних ям розташована в межах розкопу I. У розкопі II вони спостерігалися тільки у південно-східній частині серед невизначених западин материка. Всі, крім ями № 24, були бідні на знахідки, і в них зібрані лише невеликі фрагменти посуду та кістки тварин. Заслугує на увагу наявність черепа собаки (№ 50). У заповненні пізніх ям виявлено матеріали більш ранніх часів. Єдина яма (№ 38), що виділялась розмірами і глибиною (2,6 м) мала вугільний вміст, особливо у вузькій частині біля дна, але кераміки тут мало.

Найбільш типовий для раннього середньовіччя матеріал походить з культурного шару, де він знайдений і окремими скупченнями. Дві посудини вдалося реконструювати за повним профілем; одна невелика напівовальна чарка-горщик з плоским дном, а друга — товстостінний горщик з чітким перегином тулуба на 2/3 висоти від дна (рис. 7, 6 і 8, 9). Розвали двох великих посудин належали в одному випадку верхній частині своєрідного глиняного казана (рис. 7, 1), в другому — нижній частині корчаги (рис. 7, 16). Обидві вони були товстостінними, бордово-сірого кольору з домішками грубозернистого шамоту. Два скупчення черепків залишилися від горщиків середніх розмірів, що мали максимальне розширення тулуба на середині висоти посудини. Край одного з них майже не профільований (рис. 7, 11), а другого відігнутий (рис. 7, 4). Вказані посудини є зразками основних типів ранньосе-

³ Ю. А. Липки в г. Раннеславянские памятники у с. Лебязье под Курском. — Археологические открытия 1968 года. М., 1969, стор. 62.

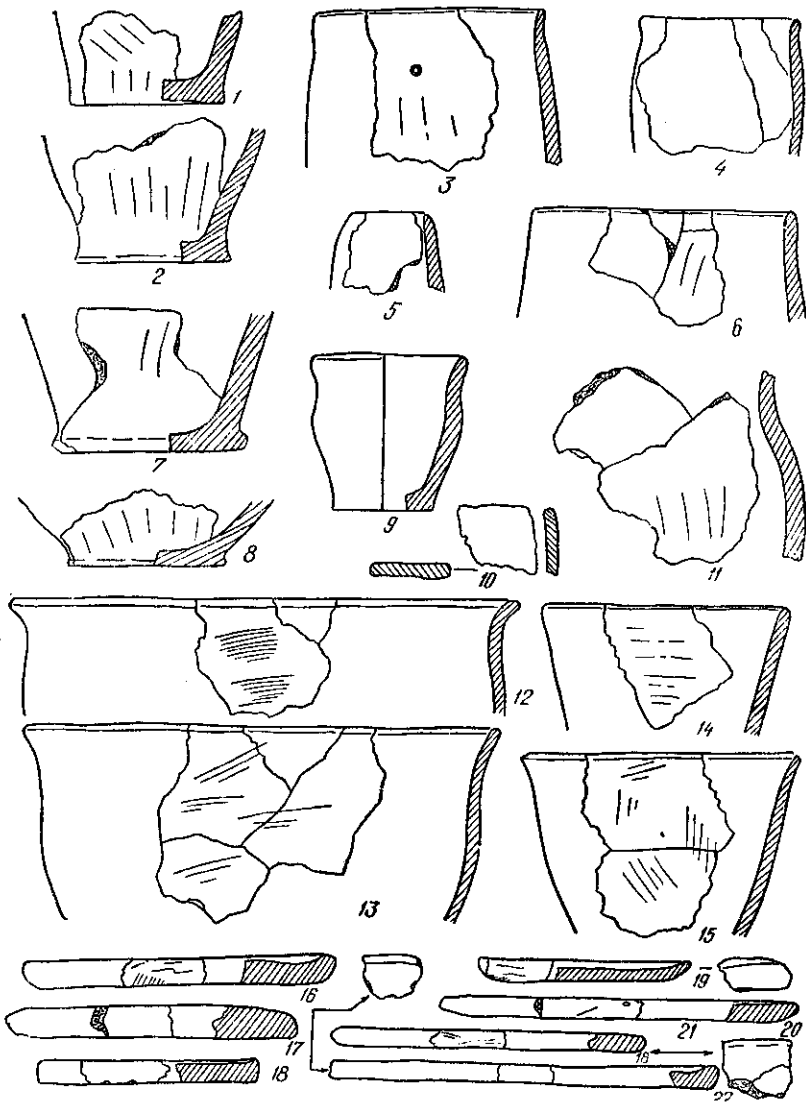

Рис. 8. Кераміка ранньосередньовічного часу з Комарівського поселення (1—22).

редньовічної кераміки Комарівського поселення. Від глиняних дисків-сковорідок (рис. 8, 16—22) і тюльпаноподібних горщиків збереглися лише окремі фрагменти (рис. 8, 12—15). І все ж наявність цих дисків—важливий факт, що об'єднує багато ранньосередньовічних пам'яток. Посуд великих діаметрів з досить гострим перегином тулуба (рис. 7, 2, 3), відтягнутий валик на ребрі посудини, відомий з розкопок у районі Суджі (Княжинський могильник) і в самому Колочинському городищі на Гомельщині, в Комарівці не виявлений. Орнаментованих виробів практично немає, якщо не рахувати сліди загладжування на поверхні. Денця посудин нерідко зберігають сліди підсіпки, що використовувалася для формування горщиків. Є також ознаки стрічкового способу ліплення.

Індивідуальні знахідки належать до пізнішого періоду існування поселення. Вони нечисленні і, головне, мало виразні для того, щоб бути підставою датування шару. Серед них є кістяні накладки і знаряддя типу «тупиків» з ребер тварин. Звертає на себе увагу тонка прорізна фігурна пластинка з

шурфа № 1, знайдена на глибині четвертого шару. Виявлено прясла, типові для пізньоримських і ранньосередньовічних пам'яток, залізні ножі різної величини, серед яких особливо характерні екземпляри малих розмірів, відомі на пам'ятках типу Левкін Бугор у районі Новгород-Сіверська, та ін. Для їх заточування вживались бруски з піщаників (див. рис. 1, 19). Не з'ясовано, з яким шаром пов'язується знахідка свинцевого чотиригранного патинізованого бруска (рис. 1, 20). Найбільш важливим для датування шару є фрагмент бронзового браслета з потовщеними округло-гранчастими кінцями (див. рис. 1, 2). Такі браслети траплялися під час розкопок згаданого Княжинецького могильника. Визначення їх часу — V—VI ст. н. е. — обґрунтоване в праці В. В. Ауліха, присвяченій розкопкам городища в Зимному⁴. Очевидно, тим самим слід датувати цю культуру і на Комарівському поселенні, не виключаючи, однак, і більш ранніх періодів. Наявність у Комарівці ліпного посуду, який нагадує кераміку в закритих комплексах поселень з черняхівськими матеріалами (села Колосівка, Леб'яже, Вороб'ївка II), дає підставу припускати хронологічні зв'язки між ними.

З точки зору виявлення джерел ранньосередньовічної культури слід провадити дальші дослідження у лісовій зоні, в тому числі й на пам'ятках Курської області. Комарівське поселення являє собою необхідну ланку у вивченні матеріалів як раннього залізного віку, так і тих пам'яток, що є, можливо, попередниками культури лісових племен (сіверян, родимичів, дреговичів, відомих за руськими літописами).

О. Н. МЕЛЬНИКОВСКАЯ, Э. А. СЫМОНОВИЧ

Раскопки в с. Комаровке на Посеймье

Резюме

Рассматриваемое в статье поселение у с. Комаровки на р. Снагости в южном Посеймье многослойное. Основные материалы и следы сооружений относятся к южновосточной культуре VI—IV вв. до н. э. и к раннесредневековому времени (V—VI вв. н. э.). В меньшей степени представлены материалы позднесосницкой и бондарихинской культур бронзового века, заруби-нецкой и черняховской железного века.

Ввиду того, что южное Посеймье археологически еще мало изучено, раскопки в Комаровке являются важным звеном для решения ряда вопросов о территории, генезисе и взаимоотношении культур, начиная с бронзового века и до средневековья.

Н. М. КРАВЧЕНКО, Н. С. АБАШИНА,
Є. Л. ГОРОХОВСЬКИЙ

Нові пам'ятки I тисячоліття н. е. в Київському Подніпров'ї

Археологічними дослідженнями останнього часу в цілому визначені основні історико-культурні типи пам'яток I тисячоліття н. е. у північній частині Середнього Подніпров'я. Особливе значення мало відкриття В. М. Даниленком у районі Києва старожитностей так званого київського типу¹. Дослідження пам'яток цього типу було продовжено у північних районах Серед-

В. В. Ауліх. Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині. К., 1972.

¹ В. Н. Даниленко. Памятники ранней поры железного века в южной части Полесья УССР — Доклады VI научной конференции Института археологии К., 1953, стор. 208; його ж. Славянские памятники I тысячелетия н. э. в бассейне Днепра. — КСИА УССР вып. 4. К., 1955, стор. 27—29.